

УДК 140

Н. В. Шакун, к. філос. н.,
доцент**ОСОБЛИВОСТІ ТЛУМАЧЕННЯ СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ**

Анотація. В статті розглядаються питання тлумачення суспільства в українській філософії. Авторка вважає, що аналіз філософсько-методологічних питань функціонування українського суспільства сприятиме формуванню ефективних стратегій соціального пізнання і дасть можливість виокремити та достовірно ідентифікувати соціокультурні елементи суспільного буття українців в цілому. Обґрунтовується думка про те, що в українській філософії суспільство інтерпретується як складна система взаємодій, яка забезпечує подолання індивідуальної односторонності.

Ключові слова: суспільство; українська філософія; суспільне життя; культура; антропоцентризм; етноцентризм.

Н. В. Шакун, к. філос. н.,
доцент**ОСОБЕННОСТИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ ОБЩЕСТВА В УКРАИНСКОЙ ФИЛОСОФИИ**

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению особенностей интерпретации общества в украинской философии. Автор считает, что анализ философско-методологических вопросов функционирования украинского общества способствует формированию эффективных стратегий социального познания и даст возможность выделить и достоверно идентифицировать социокультурные элементы общественного бытия украинцев в целом. В статье обоснована мысль о том, что в украинской философии общество интерпретируется как сложная система взаимодействий, обеспечивающая преодоление индивидуальной односторонности.

Ключевые слова: общество; украинская философия; социальная жизнь; культура; антропоцентризм; этноцентризм.

N. V. Shakun, Candidate of Philosophy Sciences,
Associate Professor**FEATURES OF INTERPRETATION OF SOCIETY IN UKRAINIAN PHILOSOPHY**

Abstract. Modern social and educational situations are characterized with growing interest towards the world outlook of the functioning of the society and state. In particular, it is the interest towards the points of the basis of social existence, driving force of social transformations, the mechanism of interrelation between the society and the state. As a result, this demands the search for effective methodology of the Ukrainian society study and the Ukrainians' affirmation among world nations.

The article is devoted to the research of peculiarities of the interpretation of the society in Ukrainian philosophical idea. The author applies existential and humanistic methodology, which defines relative entirety of any national philosophy, proximity of social and philosophical views and conceptions towards the Ukrainians' outlook mentality and predicts the reproduction of social and philosophical thematics in the context of national culture.

The analysis of world outlook and philosophical basis of understanding the society in Ukraine allowed the author to state that, firstly, about the expediency of the interpretation of the society as the part of the system of social interactions which provides the overcoming of individual one-sidedness. Secondly, to demonstrate that the absence of statehood of Ukrainian existence corrected the interpretation of the society. In the first place, it became apparent in the interpretation of the society as historical and cultural process of the stay and life of people under conditions of certainly defined territorial world, which gains forms of household, public, cultural and educational activity. It means that the in-

terpretation of the society in Ukrainian philosophy is accomplished on the basis of ethnocentrism which was added with the idea of recognition of the equality and interaction of national cultures.

It is grounded that the analysis of philosophical and methodological questions of functioning of the Ukrainian society will promote the forming of effective strategies of social cognition and will give the possibilities to detach and authentically identify social and cultural elements of common existence of Ukrainians on the whole.

Keywords: *society; Ukrainian philosophy; social life; culture; anthropocentrism; ethnocentrism.*

Актуальність теми дослідження. Прикметною рисою сучасної суспільної і освітньої ситуації є зростання інтересу до світоглядних засад функціонування суспільства і держави. Зокрема, до питань підстав суспільного буття, рушійних сил суспільних перетворень, механізму взаємовідносин суспільства і держави. В умовах нинішніх зовнішніх загроз та внутрішніх викликів, що супроводжують буття українського народу, перед вітчизняними суспільствознавцями постало нагальне завдання: пошук ефективної методології вивчення українського суспільства та ствердження українців серед народів світу.

Постановка проблеми. Сучасні дослідники, підкреслюючи потребу формування нової стратегії суспільного поступу, зазначають: «необхідність діалогу культур і цивілізацій, вияву моральної відповідальності перед майбутніми поколіннями змушує по-новому проаналізувати тенденції суспільних перетворень, особливості людського буття, сучасну парадигму людської діяльності» [3, 101]. Враховуючи уроки вітчизняної історії, а також сучасні обставини існування українців, прагнемо дослідити світоглядно-філософські засади розуміння суспільства в Україні та визначити підстави національної консолідації. Відтак, спроба всебічного аналізу суспільного життя на рівні філософської теорії уможливить вирішення багатьох соціально-філософських проблем, які постають перед сучасними суспільствознавцями (проблеми суспільно-родового існування людини, державного управління суспільством, спрямування суспільних перетворень тощо).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В західноєвропейській думці аналіз суспільства та його системних вимірів на рівні новітньої філософської теорії здійснили Т. Адорно, З. Бауман, У. Бек, І. Берлін, Ж. Бодрійяр, Ю. Габермас, Ж. Дельоз, П. Козловські, Ю. Крістева, К. Поппер, Ж.-Ф. Тоффлер, Ф. Фукуяма та ін.

Предметний простір соціальної філософії розширили такі сучасні вітчизняні філософи, як В. Андрущенко, І. Бичко, І. Бойченко, М. Бойченко, К. Райда, В. Лях, М. Михальченко, В. Пазенок, І. Предборська, Л. Ситніченко, Н.Скотна, З. Самчук, В. Шевченко, Т. Ящук та ін.

Зокрема, нові концепції розуміння матеріального та духовного життя суспільства розробили М. Михальченко, В. Скотний, А. Бичко та ін. З позицій компаративістського, феноменологічного, трансцендентально-прагматичного та системно-функціонального методів досліджені актуальні проблеми інституалізації сучасного (глобального, інформаційного, постмодерного тощо) суспільства в працях А. Єрмоленка, О. Лазоренко, О. Ведрова, Ю. Баумана, Д. Кірюхіна, А. Фінька, В. Нечипоренка.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Водночас, необхідно підкреслити, що попри підвищений дослідницький інтерес до аналізу суспільної реальності, малодослідженими залишаються світоглядно-методологічні засади тлумачення суспільства в українській філософії. Тобто спеціальної дослідницької уваги, на наш погляд, вимагає визначення підходів до тлумачення суспільства, його основи, засад поступу в суспільстві, якими користувались вітчизняні мислителі. Розгляд цих питань дозволить українському народові усвідомити причетність до українського буття через урахування засад і принципів української філософії, яка є важливим елементом національного самопізнання і національної культури.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз особливостей тлумачення суспільства в українській філософії. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати специфіку тлумачення поняття «суспільство» в українській філософській думці; уточнити особливості підходу до суспільства в українській філософії на різних етапах її функціонування.

В методологічному плані урахуємо плюралізм поглядів на суспільство, зумовлений мозаїчністю та фрагментарністю розробки соціально-філософських проблем у вітчизняній філософській думці. Тобто, мова йде про екзистенційно-гуманістичну методологію, яка визнає відносну цілісність будь-якої національної філософії, наближеність соціально-філософських по-

глядів та концепцій до світоглядного менталітету українців і передбачає відтворення соціально-філософської тематики в контексті національної культури.

Виклад основного матеріалу. Слід зауважити, що філософські погляди на суспільство в Україні пройшли складну еволюцію, яку започатковує поєднання міфологічних мотивів тлумачення суспільного буття та релігійно-християнських підходів до його осягнення. Спільно освоюючи довкілля і формуючи відповідні уявлення про простір і час, люди у своєму індивідуально-особистому житті створювали власні координати присутності у ньому, ведучи відлік персонального існування на землі. Загальноприйнятим початком відліку соціального часу для давнього українця виступало не стільки абстрактно-уявне припущення творення світу, скільки факт існування людського роду.

Зміни в осмисленні суспільного буття відбуваються внаслідок поширення на Русі релігійно-християнських концепцій, які виводили суспільну історію вже зі «створення» Адама і Єви, а суспільне життя українців – від їх прабатьків. У працях «книжників» Київської Русі – «Слові про Закон і Благодать» митрополита Іларіона, «Повчанні дітям» Володимира Мономаха, «Слові про полк Ігорів», «Повісті минулих літ», «Ізборнику Святослава» та ін. – ще не створено цілісні філософські теорії суспільного життя, навіть не вживалося поняття «суспільство», однак розглядалися важливі аспекти філософського осмислення державного буття та соціальної стихії.

Зокрема, найістотнішими та значущими формами суспільного буття киеворуські мислителі вважають державу і церкву, а соціальний порядок, на їхнє глибоке переконання, складається і функціонує завдяки втручання Бога. Держава і церква – це надчуттєва реальність, результат опосередкованих божих діянь, духовна єдність людей на ґрунті спільної християнської віри. Держава творить правові норми, які регламентують суспільне життя та слідкує за їх виконанням. Церква, надаючи народним традиціям і звичаям значущість християнських свят, впорядковує суспільну стихію.

Разом з тим, попри переконання «книжників» у тому, що суспільну стихію впорядковує божа воля, визнається й важливість суспільної самоорганізації. Так, у «Слові про полк Ігорів» поширюється думка про те, злагода та єдність між людьми досягається не завдяки впливу «вищих сил», а саме внаслідок суспільної співдії. В творі звертається увага на те, що основною причиною поразки руських воїнів під час походу на половців є не наперед заданість подій, не Божа воля, а, головне, ігнорування князем Ігорем традицій своїх предків. Опис численних «знамень», що супроводжували Ігорів похід, є не просто сферою застосування художніх засобів (метафор, алегорій тощо). Знаки, що їх нібито посилає Ігореві навколишній світ, є своєрідними кодами семантичної матриці буття нашого пращура. Засадничі світові субстанції – Небо та Земля – сигналізують про небезпеку порушення князем Ігорем «старого порядку»: «погибелі його очікують птахи по дібровам, вовки біду будять по яругам, орли клетотом звірів на кістки кличуть... [7, с. 257]».

Автор «Слова...» показує, що князь не здатний «розкодувати» ці знаки, бо відійшов від розуміння традиційного світопорядку. Він опиняється в межовій ситуації вибору: продовжувати «стару», батьківську славу, чи встановити «нову», змінивши традиції і звичаї предків. Ігор та його брат заявили: «Помужествуємо самі: ми і попередню славу підтримаємо, а нинішню між собою розділимо [7, с. 263]». Автор переконаний, що такими діями князь «загубив славу Святослава», «зло пробудив» і, водночас, поглибив хаотичність суспільного буття у світі, посягнувши на його першооснову – родинно-родову традицію. Отже, в «Слові про полк Ігорів» вперше гостро постає питання співвідношення перервності та неперервності суспільного поступу, утіленого традицією.

Суттєві зрушення у осмисленні суспільного життя на рівні філософської теорії спостерігаються в XVI ст. Ренесансний відхід від традиційного укладу господарювання та зародження елементів нового буржуазного ладу, де домінують торгово-грошові відносини, призводить до зміни простору соціального життя населення. Ці чинники виносять на поверхню суспільного життя потребу формування соціально орієнтованої особистості, від якої потреби часу вимагають бути обізнаною в явищах та подіях суспільно-політичного характеру.

Аналіз суспільного життя та чинників, які його детермінують, здійснює Юрій Дрогобич у «Прогностичному судженні про 1478 рік». В цьому творі йдеться про те, що суспільне життя підпорядковане не сліпому провидінню, а небесним законам. Подібно до киеворуських літописців, які внутрішні уособиці, нашестя чужинців пов'язували астрологічно з дією небесних світил, Ю. Дро-

гобич причини соціальних змін також пов'язує із силою та взаємовідносинами зірок [2, с. 177]. Отож, будь-які події у житті людства (битви, війни, судові тяжби, полон, хвороби і т. д.), на думку мислителя, залежать від впливу планет, руху комет, сонячних та місячних затемнень тощо.

Образ суспільства, як складної повсякденної форми взаємодії людей, розробив відомий гуманіст Ст. Оріховський-Роксолан. Маючи блискучу європейську освіту, гуманіст звертається до необхідності переосмислення вітчизняного буття в цілому. Суспільна історія, на думку філософа, криється не в сумнівних нащадках біблійного Ноя, а в скіфо-сарматській добі. [8, с. 153]. В своїх творах мислитель розглядає українське суспільне життя серед внутрішніх і зовнішніх чинників існування Речі Посполитої. Власні напучування польському королеві Сигізмунду Августу Оріховський аналізує, з одного боку, крізь призму єдності народної і міжнародної стихії, а з іншого, необхідних форм і дій з метою державного впорядкування цієї стихії. Суспільство, на переконання гуманіста – це стихійний вплив взаємозв'язків осіб, станів, націй тощо, центром яких постає сукупність владно-розпорядчих функцій найвищої посадової особи держави – короля.

Необхідно зауважити, що загалом світоглядні питання суспільства в українській філософії не привертати значної уваги мислителів. Виключенням є соціально-філософські погляди С. Калиновського, Т. Прокоповича, Г. Сковороди та ін.

Скажімо, у філософії Г. Сковороди, зокрема у його вченні про «сродну працю» і «рівну-нерівність» закладені основні теоретичні засади розуміння суспільства. Хоча філософ не будує докладних і систематичних картин суспільства, однак його ідеї розкривають уявлення про суспільство, ідеальний суспільний лад тощо. Так, суспільство мислитель розглядає як зв'язок, що утворився між людьми завдяки взаємній буттєвій залежності. Такий підхід означає важливість і потрібність для суспільства кожної людини. Розглядаючи проблему рівності людей у суспільстві, Г. Сковорода визнавав лише одну нерівність – нерівність в обдарованості і покликанні в одному й тому ж виді діяльності, що має не соціальне, а природне походження. Звідси й принцип «нерівної рівності».

Всі люди за своєю природою, соціальним становищем чи статусом є різними. Нерівність завжди існувала в суспільстві і не може бути викорінена. У своїй індивідуальній природі, у своєму потенціалі всі люди є унікальними і неповторними особистостями. Письменник повинен писати вірші, художник – творити шедеври мистецтва, лікар – лікувати, і навіть покликання домогосподарки має місце, так як кожна особистість повинна йти за своєю природою, своїм шляхом до самореалізації і самовдосконалення.

Відтак, ідеальне суспільство, за Г. Сковородою – те, яке створить достатні умови і забезпечить реалізацію її творчих здібностей шляхом освіти. Правити таким суспільством повинні «мудрі» - верства людей розумової праці. Уявлення філософа про ідеальний суспільний устрій вилилися в ідею «горної республіки», «духовної республіки» з ідеальними стосунками між людьми, справжнім людським способом життя, пануванням любові, рівності, справедливості і багатьох інших моральних якостей, які складають щастя людини і суспільства.

Водночас, системні підходи до аналізу суспільного буття намітились у вітчизняній філософській думці лише у XIX ст. Пояснити це можна відсутністю національної державності в Україні, що не сприяло постановці багатьох соціально-філософських проблем, над вирішенням яких замислювалися західноєвропейські філософи. Натомість мислителі європейських країн (Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббс, Вольтер та ін.) вже до XIX ст. висловлювали ідеї про відокремлення суспільства та держави, вивчали передумови правової держави та громадянського суспільства. Наприклад, Дж. Локк протиставляє державі, як формі вияву волі однієї особи на основі згоди багатьох людей, політичне суспільство, яке «неможливе без добровільної спільноти та взаємної домовленості людей» [6, с. 183].

Показово, що концептуальний розгляд держави у філософії Заходу та Росії у XIX ст. здійснювався в контексті механіцизму. Держава розглядалась як механізм, який підпорядковує собі народи. Суспільство вважалось всезагальною формою буття «підданих», що має певну економічну, соціальну, культурну організацію. Такими прикладами держав - «механізмів» були імперії, які об'єднували національно відмінні спільноти і єдине суспільство підданих.

В цей час бездержавність українського буття вносила свої корективи в тлумачення суспільства. На перший план міркувань українських мислителів виходило не абстрактно-механічне тлумачення суспільства, а національно-специфічне його розуміння. Це означає, що в українській філософії розуміння суспільства сформувалось не через осмислення опозиції «суспільство-

держава», а на ґрунті етноцентризму. Вітчизняні мислителі досліджували етно-геополітичні і культурно-історичні чинники суспільного буття українців, прагнучи знайти підстави національної консолідації і відновлення державності.

Дану тенденцію започатковують члени кирило-мефодіївського товариства, які беруть до уваги бездержавність українського суспільства. Причому екзистенціальне осмислення суспільного буття здійснюється М. Костомаровим та іншими кирило-мефодіївцями у двох аспектах: у стані реального буття та у стані не-буття. Реальне буття усвідомлюється як безпосереднє особливе національне життя кожного народу, а не-буття тлумачиться як зникнення народів або перехід того чи іншого народу в колоніальний статус забуття. Суспільний поступ при такому розумінні виявляється «мандруючим» і моноцентричним, бо центр поступу лінійно переходить від одного народу до іншого. На думку братчиків, «благодать дана всім язикам, а спершу коліну Яфетову... і перейшла до племен грецького, романського, німецького, слов'янського [4, с. 18-19]». Український народ, як один із слов'янських народів, згідно «Закону Божого», виконує месіансько-визвольну роль і стає центром світових перетворень.

Ґрунтовний підхід до аналізу суспільства з позицій етноцентризму, на наш погляд, розробив П. Куліш в другій половині XIX ст. Вчений одним з перших пояснював хто такі українці і яке їхнє коріння. Він писав, що це люди, котрі з початку хліборобства «загніздилися» на обох берегах Дніпра, опанували обширну територію, з якої їх не міг вже зігнати ніхто. «Зовеми ми народ цей – звідкіля б він не взявся – Українським, бо давно він живе на узग्रаниччі двох великих народів, не мішаючись ні з одним, ні з другим, ані обличчя свого, ані свого духу не одмінюючи [5; 8]».

Кожен народ для П. Куліша – це також ще й окреме суспільство. Тобто він визнає, що кожен народ сам будує собі специфічний соціокультурний світ, в якому виражає своє ставлення до життя та смерті, людей, природи, до всього, що для нього звичне у «своєму» світі. Всебічне пізнання структури, основ існування та перетворення суспільства, з погляду П. Куліша, включає в себе також й розкриття системи існуючих та відбулих міжнаціональних відносин, отже підстав міжнаціональної ворожнечі або мирного й ділового соціокультурного суперництва.

Показовим є філософський підхід до суспільства М. Драгоманова. Зокрема, зміст поняття суспільства філософ встановлював не через співставлення поняття і реального суспільства, а через окреслення геополітичного, кліматично-географічного та культурно-історичного простору і часу життя автохтонного населення України. До сковородинівського тлумачення суспільства як системи взаємозалежності індивідів М. Драгоманов, таким чином, вносить національний елемент. На думку мислителя, суспільство – це історико-культурний процес перебування, життя людей в умовах цілком визначеного територіального світу, що набуває форм господарської громадянської, культурно-просвітницької діяльності.

М. Драгоманов аналізує різноманітні форми суспільності і приходять до висновку, що найдосконалішою з них є громада, оскільки вона є формою народного життя, виступає протиположно державному впорядкуванню і забезпечує «свою волю кожному й вільне громадянство й товариство людей й товариств» [1, с. 296]. Громада є чимось набагато більшим, аніж соціальна форма життя людей та їх взаємодії. На думку М. Драгоманова, вона зосереджує в собі минуле, сучасне й майбутнє. Суспільство – це «громада громад», тобто система зв'язку людей за виробничою, становою, родинною, віковою, національною, державною, територіальною ознакою тощо.

Українські філософи (М. Драгоманов, П. Юркевич, І. Франко) не заперечували, що підставою функціонування суспільства є потреба вирішення проблем свого життєзабезпечення (подолання голоду, фізичне виживання і т. п.), однак важливішого значення надавали культурі, яка дозволяє вміло використати засоби виробництва. Скажімо, рушійними силами суспільного поступу, на думку І. Франка, є не лише матеріальна продукція, а й цілий комплекс його фізичних і духовних потреб [9, с. 48].

Спільною для вітчизняних мислителів XIX-поч. XX ст. була думка про те, що слід розвивати культурний потенціал народу, адже саме він забезпечить поступ суспільства. Життя кожного народу має власні екзистенційні характеристики, водночас на нього здійснюють вплив інші культури. Міжнародна взаємодія спричиняє неспинний процес культуротворення. Етноцентристське тлумачення суспільства, отже, доповнювала ідея про визнання рівноправності та взаємодії національних культур.

Висновки. Таким чином, суспільство в українській філософії інтерпретується як складна система взаємодій, яка забезпечує подолання індивідуальної однобічності. Водночас, якщо в

західноєвропейській класичній філософії суспільне буття осмислювалося через опозицію «суспільство-держава», то у вітчизняній філософії на перший план виходив аналіз культурно-історичних чинників суспільного буття українців та прагнення знайти підстави національної консолідації і відновлення державності. Це означає, що тлумачення суспільства здійснюється на основі принципу етноцентризму як засади національного світогляду,

Ще однією особливістю тлумачення суспільства українськими мислителями другої половини XIX-поч. XX ст. стало визнання конституюючою підставою суспільства не економіки, а культури. Суспільство – це не лише система надбіологічних і відносин людей, а й національно-культурна форма самодіяльності народу, який керується власними цінностями, має національну ментальність та історію.

Подальша розробка світоглядно-методологічних питань функціонування українського суспільства, на нашу думку, сприятиме формуванню ефективних стратегій соціального пізнання і дасть можливість виокремити та достовірно ідентифікувати соціокультурні елементи суспільного буття українців в цілому.

Література

1. Драгоманов, М. П. Вибране. / Михайло Петрович Драгоманов. («...Мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні»), упор. та авт. іст.-біогр. нарису Р. С. Міщук; приміт. Р. С. Міщука, В. С. Шандри. – Київ : Либідь, 1991. – 685 с.
2. Дрогобич, Ю. VERBA MAGISTRI: пророцтва і роздуми / Юрій Дрогобич. – Дрогобич : Вимір, 2001. – 343 с.
3. Ємець, Н. А. Гуманістичний вимір сталого місцевого розвитку / Н. А. Ємець, Н. В. Шакун // Сталий людський розвиток місцевих громад: Наукові праці ВНЗ-партнерів Проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток орієнтований на громаду» [уклад. М. А. Лепський, І. В. Дударева]; за заг ред. М. А. Лепського. – К., 2016. – С. 101-108.
4. Костомаров, М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / Микола Іванович Костомаров – К., Либідь, 1991. – 40 с.
5. Кулиш, П. Історія возсоединенія Руси / Пантелеймон Александрович Кулиш – СПб. : Общественная польза, 1874. – Т. 3. – 374 с.
6. Локк, Дж. Два трактати про врядування / Дж. Локк. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001.
7. Слово о полку Игореве / под ред. Л.А. Дмитриева – СПб. : Наука, 2000. – Т. 4. XII век. – С. 254–267.
8. Українська література XIV – XVI століть: [Апокрифи. Агіографія. Паломницькі твори. Історіографічні твори. Полемічні твори. Перекладні повісті. Поетичні твори / Вступ. ст. і ред. В. Микитась; упоряд. В. Колосової. – К. : Наукова думка, 1988. – 600 с.
9. Франко, І. Я. Твори: У 50 т. / Іван Якович Франко. – К. : Наукова думка, 1986. – 45–574 с.

References

1. Dragomanov, M. P. (1991). *Vibrane (...Miy zadum zlozhyti очерк історії цивілізації на Україні) [Favorites. ...My idea composition essay the history of civilization in Ukraine]*. K. : Libid [in Ukrainian].
2. Drogobich, Yu. (2001). *VERBA MAGISTRI: prorotstva i rozдумы [VERBA MAGISTRI: Prophecy and Reflections]*. Drogo-bich: Vymir [in Ukrainian].
3. Yemets, N. A., Shakun, N. V. (2016). *Humanistychnyi vymir staloho mistsevoho rozvytku [The humanistic dimension of sustainable development]. Stalyi liudskyi rozvytok mistsevykh hromad – Sustainable human development of local communities, 101-108. Kyiv [in Ukrainian]*.
4. Kostomarov, M. (1991). *Zakon Bozhyi (Knyha buttia ukrainskoho narodu) [The Law of God (The Book of Being of the Ukrainian People)]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
5. Kulish, P. (1874). *Istoriia vozsoedineniia Rusi [History of the reunification of Rus]*. (Vols. 3). Saint Petersburg: Obshhestvennaya polza [in Russian].
6. Locke, J. (2001). *Dva traktaty pro vriaduvannia [Two Treatises of Government]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
7. Dmitriev, L. A. (Eds.). (2000). *Slovo o polku Iгореve [The Tale of Igor's Campaign]*. Saint Petersburg: Nauka [in Russian].
8. Mykytas, V. (Eds.). (1988). *Ukrainska literatura XIV – XVI stolit: [Apokryfy. Ahiohrafiiia. Palomnytski tvory. Istoriohrafichni tvory. Polemichni tvory. Perekladni povisti. Poetychni tvory] [Ukrainian literature of XIV - XVI centuries]*. – Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
9. Franko, I. Ya. (1986). *Tvory [Works]*. (Vols. 1-50). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

Надійшла 11.04.2017

Бібліографічний опис для цитування :

Шакун, Н. В. Особливості тлумачення суспільства в українській філософії / Н. В. Шакун // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. - 2017. - № 1 (9). - С. 91-96.